

Najdba kremenov na Hrastniku

Željko Habl, Mirjan Žorž, Gregor Kobler

Do leta 1991 smo živeli v prepričanju, da Slovenija z minerali ni ravno najbolj založena, zato smo raje obiskovali z njimi bogatejša področja v drugih jugoslovanskih republikah.

Ločitev od bivše države nas je pripravila do tega, da smo se temeljiteje ozrli na svoje dvorišče, k temu pa so v veliki meri pripomogli navdušenci, ki so imeli voljo in oko, v svojem domačem okolju poiskati še neznana nahajališča mineralov.

Popolnoma nepričakovano odkritje velikih kristalov **kremena** na Hrastniku pri Škofji Loki je tako pomembna prelomnica v zavedanju, kaj vse ponuja geološko raznovrstno ozemlje Slovenije, da si zanimivo dogajanje okrog tega odkritja nedvomno zasluži podrobnejši opis.

Značilen primerek skupka kremenovih kristalov s Hrastnika; 85 x50 mm. Najdba in zbirka Željka Habla.
Foto: Ciril Mlinar

*Pogled julija 2005 na desni breg grape v zahodni smeri. Na tem delu je bila največja odkrita kremenova žila. Na balvanu v spodnjem levem delu slike je vidna bela plast kremenena. Med navaljenim peščenjakom in konglomeratom je našlo rastlinje ugodne pogoje za svoj razvoj, zato je prej gola stena že lepo ozelenela.
Foto: Miha Jeršek*

Zgodba se začne junija 1991, ko so se pri Hablovih odločili za piknik na Hrastniku, ki je za kaj takega zaradi svoje lege, neokrmjene narave in potokov, ki šumljajo po grapah, nadvse primeren.

Pravi piknik se odvija po znanem zaporedju, v skladu s katerim se po določenem času pri udeležencih navadno pojavi dremavica, ki se ji nekateri ne morejo upreti, drugi spet pa jo skušajo pregnati tako, da se že s čim zamotijo. Željku se je zatorej zdelo primerno, da se sprehodi ob potoku. V soju sončnih žarkov se mu je nekaj približilo. Najprej je pomislil na drobec stekla. Kje drugje bi šel mirno mimo, a na Hrastniku je steklo še vedno redek pojav. Zato se je sklonil in v produ pobral nekaj, kar je imelo šesterokotno obliko z gladkimi ploskvami in ni moglo biti drugega kot kristal kamene strele, ki ga je tja zanesla voda od kdo ve kod.

To naključje je v njem vzbudilo veliko zanimanje in začel je mrzlično iskati kristale v bližnji in širši okolici. Čez čas je na zahodnem delu Hrastnika našel še več kremenovih kristalov in s tem navdušil še svoje škofjeloške prijatelje: očeta in sina Tomca ter brata Gostičarja. Na največje posamezne kristale in skupke so kmalu zatem naleteli v produ na desnem bregu potoka v grapi jugozahodno pod koto 806 na približno 550 m nadmorske višine. Bili so tako veliki in lepi, da zares ni kazalo drugega, kakor da jih Željko nese pokazat na sejmu mineralov v Trzič.

Maja naslednjega leta je na sejmu svoj zaklad previdno pokazal zdaj temu, zdaj onemu, dokler ni novica, da je nekdo našel za pest velike kristale kremenena slovenskega porekla, prišla na uho Mirjanu. Vest je bila komaj verjetna, saj do tistihmal nismo vedeli za kristale z našega ozemlja, ki bi zrastle do takih velikosti, zato se je moral nemudoma prepričati o resničnosti govoric. Po krajšem iskanju je našel Željka in ga naprosil, da mu kristale pokaže. Ta si ni dal dvakrat reči in je odvil v krpo skrbno zavite primerke. Na plan sta prišla dva tako velika in tako lepo razvita kremenova kristala, da česa takega Mirjan pač ni pričakoval. Dvojici se je v tistem trenutku pridružil še Gregor in nato je bilo slišati le še: »Kje pa rastejo taki kremenji?« Ni preveč verjetno, da bi katerikoli najditelj neznanecem kar tako postregel s takim podatkom. Željko je zato samo mimogrede navrgel, da je kristale našel nekje v Selški dolini, jih zavil nazaj, nato pa se je skupina razšla.

Po sejmu sta Mirjan in Gregor staknila glavi in pričela mrodrovati o tem, kje v Selški dolini bi taki kristali utegnili rasti. Edina reč, ki jima je prišla v zvezi s kremenom na misel, je bil Lavtarski vrh na Hrastniku pri Škofji Loki, ki je bil že znan po kremenju. Nadaljnje razglabljanje je vodilo še k sklepu, da je moral Željko kristale najti ob kakšni naključni priložnosti, kot je na primer piknik, za katerega pa morajo biti izpolnjeni že uvodoma omenjeni pogoji.

Kmalu zatem je nekaj sobot samo še šlo po grapah Hrastnika gor, po njega temenih sem ter tja in po globačah dol, dokler nista v eni izmed njih naletela na strmo, poševno v potok padajočo steno, ki jo je v spodnjem delu sestavljala kremenov konglomerat, v zgornjem pa precej napokan kremenov peščenjak. Takoj nad potokom se je navpik v steni vila kremenova žila, ki so jo prekri-vali mlečno beli kremenovi kristali, vendar se je po nekaj metrih izklinila. Kar je bilo v njej, je voda že zdavnaj izprala. Na bregu je ležala obrobljena deska in bilo je več kot očitno, da jo je nekdo uporabljal za izpiranje kremenovih kristalov. V produ sta našla le še kristalne odlomke in krmežljave mlečne kristale. Vse skupaj zato ni bilo v tistem trenutku zanju nič kaj obetavno.

Edina oprijemljiva točka so bile napokane plasti kremenovega peščenjaka, ki jih je bilo mogoče brez težav lomiti. Dokaj hitro se je prikazalo nadaljevanje kremenove žile, vendar je bil v njej samo mlečnat masiven kremen, zato so se skale še naprej hrupno kotalile v grapo. Žila se je počasi nekoliko razširila, a kremen je bil še vedno enake barve in brez kristalov. Če bi tistih peščenjakovih klad ne bilo tako lahko ločevati od stene, bi se zgodba končala, tako pa je še naprej hrupno treskalo v strugo potoka. Bilo je že kar pozno popoldne, ko so se iz neke špranje vsule prozorne črepinjice zdrobljenih kremenovih kristalov, čemur je sledil še hujši plaz kamenja raz steno. Nenadoma pa se je prikazala modrikasta glina, v kateri so tičale velike zaceljene plošče kremen. Z rahlim prijemom se je pričela ena od njih majati, čemur je sledil kratek poteg, temu pa le še široko odprte oči. Na drugi strani plošče so izražali veliki nepoškodovani kristali kremen. Samo tisti primerek bi odtehtal vse, kar je bilo kdajkoli najdeno, pa tudi ves trud. A v glini je bilo še na desetine manjših in tudi večjih primerkov. Do večera sta jih nabrala toliko, da sta jih komaj znosila po strmem bregu navzgor, pa žile nista utegnili niti dodobra počistiti.

Naslednjo soboto sta zato akcijo ponovila. Ker v tem času tam ni bilo nikogar, je že kazalo, da na lokacijo nihče več ne zahaja. Tistega večera sta se zopet opotekala pod kremenovo pezo po bregu navzgor. A tretjo soboto sta na svoje razočaranje naletela na temeljito počiščeno žilo. Ni kazalo drugega, kakor sprijazniti se s tem dejstvom. K sreči se je žila širila navzgor, zato so se kmalu pričeli iz nje trkljati novi primerki.

In tako smo od takrat naprej žilo izmenjaje obdelovali ob sobotah eni, ob nedeljah pa drugi, dokler se nismo neke sobote na nahajališču znašli iz oči v oči. Ni si težko predstavljati očitne napetosti med tistim, ki je v produ odkril prve kremenove kristale, in onim, ki je našel njihovo pravo rastišče v žili. Le to je bilo gotovo, da enega brez drugega ne bi moglo biti, zato smo po razumljivem začetnem nezaupanju sčasoma navezali prijateljske stike, ki so kasneje dosegli višek v več objavah in razstavah. Ker pa tako silovita dogajanja ne morejo ostati prav dolgo skrita, smo

*Povsem zgornji del odprte in počiščene žile na Hrastniku ju-
lija 2005. Bele prevleke so mlečni
kristali kremen prve generacije na
kremenovem peščenjaku. S soncem
obsijani del peščenjaka je značilno
napokan. Za merilo je eden od avtor-
jev, Mirjan Žorž. V višino meri 1,8 m.
Foto: Miha Jeršek*

Kremenovi kristali s Hrastnika; 70 x 45 mm. Najdba in zbirka Željka Habla. Foto: Ciril Mlinar

k nadaljnjemu odkrivanju žile povabili še prijatelje od blizu in daleč; nekateri pa so se tudi sami.

Žila je bila zares velika in bogato založena z lepo kristaliziranim kremenom. V dolžino je merila približno 20 m, na najširšem delu pa približno 2 m. Žila je bila »zrela«, kar pomeni, da so se posamezne plasti ali kosi kremenca že sami tektonsko odlučili s stene in padli v razpoko, kjer so kristali rasli naprej. Poleg tega je žila potekala vzporedno s steno, kar je omogočilo njeno radialno odpiranje, s tem pa pridobivanje nepoškodovanih primerkov. V osrednjem delu je imela celo obliko rova in bila tako široka, da se je dalo vanjo zlesti 5 m globoko in še vedno dokaj udobno kopati. Kasneje je bil ta del v celoti odstranjen. V zgornjem delu žile so bili odkriti doslej največji skupki kremenca na Slovenskem. Primerki s premerom do 20 cm niso bili redki. Nekaj jih je merilo do 40 cm, največji pa celo več kot 60 cm v premeru in je zaenkrat največji znani skupek kristaliziranega kremenca pri nas.

Ta primerek ima zanimivo zgodovino. Nekaj let pred odkritjem kremenca na Hrastniku smo navezali stike z zbiralci

iz Wolfsberga na avstrijskem Koroškem; z njimi smo obiskovali njihova in naša nahajališča, zato smo jih povabili tudi na Hrastnik. Nemalo so se čudili izobilju kremenovih skupkov, ki so sicer zelo redki v njihovih tektonsko in erozijsko močno preoblikovanih nahajališčih. Jeseni 1992 se je Mirjan z njimi dogovoril za obisk hrastniške žile, ki pa se mu je moral v zadnjem trenutku odpovedati. Ravno takrat pa so Wolfsberžani našli velike primerke kremenca, med katerimi je bil tudi največji omenjeni. Ko je Mirjan decembra tistega leta obiskal avstrijske prijatelje, mu ga je Fritz Dohr podaril, rekoč, da je to največji primerek s Hrastnika in da je pošteno, če ga vrne. In tako se je kremenov skupek vrnil med Slovence kremenite.

V celoti je bilo v tej žili po naših grobih ocenah okoli 300 kg kristaliziranega kremenca. Na nekaterih primerkih smo našli še kristale albita, zelo redko pa vraščene kristale rutila in dolomita. Razkrivanje žile je bilo najbolj intenzivno v letih 1992/93, potem pa je polagoma zamrlo. Z ozirom na to, da je celoten Hrastnik zgrajen iz bolj ali manj napokanih in preperelih kremenovih konglomeratov in peščenjakov, ki jih prekinjajo tanjše plasti karbonskih skrilavcev, ni posebno težko najti kakšne nove žile, še zlasti ob gradnji gozdnih cest ali pa v kotanjah ob viharjih izravnanih dreves. V teh in naslednjih letih smo tako na Hrastniku na različnih mestih našli še več manjših žil z lepo kristaliziranim kremenom.

Kadar pa se nad Hrastnikom razdivja zares hudo neurje, zdrvi po grapah navzdol tako vodovje, da odnese na spodaj ležeče travnike vse, kar se je dotlej nabralo v njih. Po hudi uri posije sonce in zgodi se, da se v sončnih žarkih zaleskečejo dotlej skriti kremenovi kristali.

Predvsem kristalografsko so kremeniti opisani v naslednjem prispevku.

Literaturna vira:

ŽORŽ, M., 1994: *Minerali hrastniških grap* (zemljepisna lega nahajališča, str. 355). Proteus, let. 56, Ljubljana.

ŽORŽ, M., A. REČNIK, 1999: *Kremen in njegovi pojavi na Slovenskem* (Hrastnik, str. 25). Galerija Avsenik, Begunje.